

REIZEN IN ZUID-AFRIKA

IN DE HOLLANDSE TIJD

UITGEGEVEN DOOR

DR. E. C. GODEE MOLSBERGEN

MET INLEIDING VAN R. POSTHUMUS MEYJES

DERDE DEEL

TOCHTEN LANGS DE Z. O.-KUST EN NAAR
HET OOSTEN

1670—1752

MET 6 KAARTEN EN 8 PLATEN

W. Steyger

'S-GRAVENHAGE

MARTINUS NIJHOFF

1922

DT 731
G6
deed 3

DT
731
G6
deed 3

1114916

INHOUD

VOORREDE van het Bestuur der Linschoten Vereeniging en van E. C. Godeé Molsbergen.	XIII
INLEIDING door R. Posthumus Meyjes.	I

- VIII. Journael off dagregister gehouden by den schipper Gerrit Gerrits
Ridder Muys op de gedaene voyagie met de Hoecker d'Grundel
om d' oostcust van Cabo de Boa Esperance. bl. 6—26.
- IX. Journael off Dagregister gehouden op d' Hoekerboot de Grundell
op de voyagie van de oostcust van Cabo de Boa Esperance (door
den Opperstuurman-kaartenmaker Siewert Jans Boom). bl. 27—47.
- X. Relaa van Adriaan Jansz. Kind van Maaslandsluys geweest Boots-
man op de gestrande fluyt Stavenesse, mitsgaders Jan Pietersz. van
Sluys geweest jonge van den Opper-Stuurman, en Isak Jansz. van
Amsterdam, matroos. Alle bescheyden in dienst der E. Comp. op
de voorsz. fluyt. bl. 59—68.
- XI. Dagregister gehouden int vaartuyg de Centaurus, zeilende van de
Caab na 't land van terra de Natal. bl. 68—98.
- XII. Dagregister, gehouden by den Vaandrig Isaq Schryver op syn
landtogt na de Inquahase Hottentots, beginnende den 4 January
en eyndigende den 10 April 1689. bl. 98—123.
- XIII. Voyage gedaan in den jaare 1688 den 19 October met het galjoot
de Noord bestaande in 19 personen en gedistineerd om te gaan
na de Bhay de la Goa leggende op de Z, Br.- van 26 gr.
bl. 123—164.
- XIV. Instructie waarna sig Pieter Jansz. Timmerman en verdere officie-
ren bescheiden op 's Comps. galjoot de Noord gaande van hier na
de bhayen Natal en de la Goa hnn sullen hebben te rigten.
bl. 164—166.
- XV. Verhaal van Theunis Gerbrantszn. van der Schelling, geweest
stuurman op 't gestrande galjot de Noord. Nopende desselfs jongste
togt en hoe 't is komen te verongelukken. bl. 166—171.
- XVI. Dagregister gehouden in 't galjoot de Postlooper zeylende van Cabo

- de Goede Hoop na Terra de Natal. bl. 172—195.
- XVII. Rapport ter ordre van d' wel Edele Heer Maurits Pasques de Chavannes Raad Extraordinaris van India en Gouverneur aan Cabo de Goede Hoop. Gedaan door Ferdinandus Marschand uyt 's Gravenhage, Corporaal van soldaten, Fredrik Jansz. van Amsterdam, Gerrit van der Pypen, beyde matroosen, alle ten dienste der E. Comp^e Jongst beschyden geweest op 't retourschip Bennebroeck. bl. 195—200.
- XVIII. Instructie voor Roeland Roos, opperstuurman en gezaghebber, en verdere officieren, beschyden op 't galjoot de Postloper, gaande van hier om de oost van Africa na Terra de Natal, en vandaar weder na herwaarts. Waarna hun zullen hebben te reguleeren. bl. 200—202.
- XIX. Journaal gehouden int galjoot de Postlooper, zeylende van Cabo de Goede Hoop na Terra de Natal, door Roeland Roos gesaghebber. bl. 202—218.
- XX. Dagregister door my ondergeteekende gehouden in de hoeker de Snuffelaar, inhoudende principalyk de voornaamste voorvallen, de negotie betreffende, geduurende de vojagie langs de N.O. kust van Africa; weesende gedestineert geweest na de rivieren Niambani en de Lagoa, mitsgaders soodanige andere baayen of rivieren, als op de kust van Terra de Natal, voornamentlyk van Bay d'a lagoa af tot op de hoogte van 29 à 30 graden vaarbaar souden bevonden worden. Zullende deese met eenen dienen voor needrig rapport aan den Wel Ed. gestrengen Heere Jan de Lafontaine, Gouverneur etc.^a beneevens den E.agtbaren politiquen raad aan Cabo de Goede Hoop. bl. 220—257.
- XXI. Journaal gehouden door Adassistend Carel Albregt Haupt op de togt door den Vaandrig August Frederik Beutler ter g'eerde ordre van den Wel Edelen Gestr. Heere Ryk Tulbagh Gouverneur en Directeur van Cabo de Goede Hoop met den ressorte van dien etc. etc. beneevens den E.Agtbaaren politicquen Raad aldaar in den jaare 1752 ondernoomen ter ontdekkinge van de waare gesteltheyd der hier binnen waarts leggende landen en dies bewoonders. bl. 265—336.
- CARTO- EN BIBLIOGRAFIE door R. P. M. 337
- NAAMREGISTER 351
- VERBETERINGEN 368

KAARTEN:

1. Panorama-kaart van de Plettenberg Bⁱ, de Mossel Bⁱ en de Algoa Bⁱ; R. I. Gordon 1779. . . . . Frontispice
2. ZO-kust van Afrika, van na 1688. . . . . tegenover 50
3. Delagoa Baai; Corn. Heeremans, 1688 . . . . . „ 129
4. Zuid-kust van Afrika; C. D. Wentzel, 1752. . . . . „ 265
5. Zuid- en ZO-kust van Afrika; R. I. Gordon. 1779 . . . . . „ 283
6. Overzichtskaart. met carton dd. 1660 . . . . . achterin

PLATEN (uit R. I. Gordon's Collectie teekeningen, 1778/9, Rijks-
Prenten Kabinet, Amsterdam):

1. „Caapse Wilde Honde”. 100
  2. Wijze van begraven van een Klein-Namaqua Hottentot 111
  3. „Sogenaamde Schoorsteenveger” 120
  4. „Differente attitudes” van een veldrat, of zoogen. „Graatje” . . 280
  5. Kaffer kraal 295
  6. Het vangen van „Zeekoeyen” 303
  7. Bosjesmans familie op stap 314
  8. Bosjesmans huishonden. 324
-

2
C
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

VOORREDE.

Het uitgeven van dit deel heeft eigenaardige moeilijkheden met zich meegebracht, voornamelijk veroorzaakt door het onverwacht vertrek van den samensteller naar Indië, waardoor deze niet meer in de gelegenheid was, de correctie persoonlijk ter hand te nemen. Ook ontbraken hem aldaar de noodige gegevens om eene Inleiding op te stellen en was hij niet in staat, bij de keus der kaarten en illustraties de helpende hand te leenen. Wel zond ons de heer Molsbergen het Register en eenige opmerkingen omtrent hetgeen hij in een Inleiding nader had willen omschrijven.

Door deze omstandigheden zou de bewerking van dit deel niet geheel aan de verwachtingen van het Bestuur hebben beantwoord, indien niet zijn medelid, de heer R. Posthumus Meyjes bereidwillig ter hulp ware gekomen, de zorg voor het nog eenmaal nauwkeurig nagaan der journalen en het bijeenbrengen en teekenen der noodzakelijke kaarten en illustraties op zich genomen had, waarvoor het Bestuur hem bij dezen zijn hartelijken dank betuigt.

Allereerst volgen hierop de opmerkingen van den heer Godée Molsbergen, welke deze aan dit deel vooraf wenschte te doen gaan en daarop de Inleiding van den heer Posthumus Meyjes, waaruit voldoende blijkt, welk aandeel aan deze uitgave het zijne is.

Het Bestuur der L.-V.

Evenals de geschiedenis van Zuid-Afrika in de Hollandse tijd van dag tot dag te volgen is, zo is de bekendwording der kusten, van zee uit gezien, na te gaan en te kennen tot in kleine bijzonderheden toe uit de hier geboden uitgave van reisverhalen, mijl voor mijl, graad voor graad.

Voor hen die nimmer de zee bevoeren tussen Kaapstad en Durban zij vermeld dat dit stuk oceaen een der meest ontstuimige is, berucht bij de verzekering-maatschappijen, waar mailboten verdwenen (als de

Waratch in 1909) zonder het minste spoor achter te laten en waar uitlading der reizigers per kraan en mand in bepaalde jaargetijden regel is.

Op zulk gevaarlijk water, in kleine scheepjes, durfde men het aan te varen, terwijl onbekende inboorlingen, wier bedoelingen ongeweten en te vrezen waren, in het Binnenland leefden, dat men inkeek van de steng af. Zo, met de dood voor ogen, bewees het scheepsvolk de Compagnie en de wetenschap diensten, de eenvoudige mannen, anonymi bijna voor ons, uit wier levensloop alleen belangrijk is voor het nageslacht, hun moeitvolle tocht om Afrika's Oostkust. Hun vorige verdere fata vallen meestal zo in alledaagsheid terug, dat het de moeite der vermelding niet loont.

Niet vrij van eentonigheid is soms een reisverhaal, vol berichten over ondiepten, aard van de zeebodem, stromingen, windrichting en al datgene wat deze joernalen voor de zeeman belangwekkend maakt.

Maar daarnevens is er nog zoveel gegeven, zoals hieronder zal blijken, wat niet-zeevarenden boeit.

Dit deel bevat de uitvoering der bevelen van Heren Zeventien ter verkenning van Afrika's Zuidoostkust.

In het bijzonder worde nog de aandacht gevestigd op het volgende: de verkoop van Natal, rassenvermenging, verbreiding van tabakgebruik, verspreiding en vindplaatsen van dieren en planten, het roken van dagga, „rites de passage", verontreiniging door voedsel en aanraken van zieken, verhuizing der verwanten na overlijden, werk van de toverdokter, reiniging na ziekte, giften aan pasgeborenen, erfrecht, korenberging, begroeting, verhouding van Kaffers tot Boesmanis, teelt van veldproducten, praerogatieven van het opperhoofd, het geven en verklaren van namen op Schrijver's en Beutler's landtochten, vermelding van inlandse namen, terechtstelling van inlanders door hun landgenoten, visvangen door middel van een assegaai, kerving van het lichaam bij koorts, het bouwen van hutten en kano's, zeventiende- en achttiende-eeuwse spreekwoorden, de tegenwerking op koloniaal gebied van Engelsen en Franssen, de onjuiste handelsopgaven door vreemdelingen, verband tussen naam van opperhoofd en land, Portugal's aanspraken op de Oostkust, het gebruik van peniskokers van riet of darmen, de vraag naar gekleurde koralen, de prijs der olifantstanden, landmeterswerk, plaatsen van bakens, pijlengift, jachtgebruiken en Boesmanstekeningen.

Ook dit deel werke mee tot de in deel XII aan het slot van het voorbericht uitgesproken wens.

De boekbespreking van Dr. C. P. Burger Jr., den bewerker geworden in „Overdruk uit „Het Boek” tweede reeks van het tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen bl. 324/325, was hem om de kernachtige aanwijzing der voor- en nadelen uiterst welkom.

Tot slot een woord van hartelijke dank aan de Heer l' Honoré Naber voor diens waardevolle hulp bij het afdrukken tijdens mijn verblijf in de tropen.

Weltevreden (Java) 20 Maart 1921.

E. C. Godée Molsbergen.

Inleiding

INLEIDING.

Wanneer men op de hedendaagsche zeekaarten, de hieronder vermelde reizen in de 17e en 18e eeuw, langs de Zuid-kust van Afrika, wil nagaan, stuit men telkens op de eigenaardigheid dat baaien, kapen, eilanden, enz. in de Journalen genoemd, meermalen met een onjuisten naam aangeduid en daardoor soms moeilijk te identificieeren zijn.

In de eerste plaats spruit dit voort uit het feit dat het Lengte-bestek in die dagen steeds gegist was, zoodat de plaatsbepaling van het schip hierdoor onzeker werd. Tengevolge toch van de Oostelijke strekking der Zuid-kust, waardoor deze vrijwel overal op dezelfde Breedte ligt, gaven Breedte-observatiën op de zon — de eenige soort waarneming waarop men destijds vertrouwen kon — geen aanwijzing waar het schip stond. Uit zee komend en ergens de kust aanlopende, wist men dus eigenlijk niet juist waar men was en werd dan de een of andere baai of kaap die men vóór zich zag, maar in het Journaal vermeld met den naam die daar ongeveer op de kaart voorkwam. — In de tweede plaats waren de kaarten waarop men destijds voer, allesbehalve nauwkeurig, vooral wat betreft de Lengte.

Voor schepen „met den wil” naar de Oost-kust, naar de baaien van Natal, S. Lucia of Delagoa, stond de zaak daarentegen anders. Door de Noordelijke strekking dier kust, kon toch daar zooals het heet „op Breedte” gevaren worden. Gaf nl. een middaghoogte der zon, de Breedte der gezochte baai, dan was men daardoor onafhankelijk geworden van vroegere fouten in het gegist bestek; men had dan slechts West te sturen, om weldra „voor-gaats” te zijn en ter bestemder plaatse te kunnen binnenloopen. ¹⁾

Wat de kaarten betreft: van Tafelbaai tot Mossel Baai zijn zij nog betrekkelijk goed en zijn de opeenvolgende inhammen en rivieren er nog wel op te herkennen. De namen zijn meerendeels Hollandsch en wijst dit dus

1) Zie over het gegist en waar bestek in vroegere tijden, o.a. Dl. XVII der Linsch.-Ver. „De reizen van A. J. Tasman enz.”, p. 199 en vv.

op een in-kaart-brengen door de Hollanders, hetzij van uit het binnenland, hetzij van uit zee. Maar van Mossel Baai Oostwaarts op, waar alle namen Portugeesch zijn en dus de Portugeesche kaarten zijn nageteekend, is de verwarring soms zeer groot.

Dat verschil tusschen de nieuwere en de oudere kaarten is niet toe te schrijven aan verandering der kust in den loop der tijden, dat brengt de formatie dier kust niet mede; de eenige oorzaak is dus de gebrekkige opneming en de daarmee samenhangende fantasie der kaartenmakers.

Waar er op die kust beoosten Mossel Baai veel groote riviermondingen zijn, is het begrijpelijk dat deze meermalen met elkaar verwisseld worden; maar dat bijv. de bekende kaartenmaker Tirion te Amsterdam, nog in zijn Atlas van 1744,¹⁾ op die kust twee groote Algoa Baaien vlak naast elkaar plaatst — zij het dan dat hij de O^{ste} „Baai de Lagoa” noemt — is wel een kras staaltje van er maar op los teekenen. Te minder begrijpelijk is deze onjuistheid, waar op de oudere kaarten van Pieter van Alphen (R'dam 1660),¹⁾ Joannes van Keulen (A'dam 1680)¹⁾ en F. de Witt (A'dam)²⁾ maar één baai te dier plaatse voorkomt — zooals dan ook in werkelijkheid het geval is.

Een eigenaardig punt op de ZO-kust is ook P^a Primeira; bijna geen schip toch dat de kust in die dagen daar aanloopt, of het meent dien hoek te peilen en is het in volle zee, dan heet het: „zijn op de Lengte van P^a P.”. En toch moet dit alles fantasie geweest zijn, elkaar nateekenen en napraten; want terwijl die oude kaarten bijna allen op ongeveer 32° 20' Z.Br. bij een zeer duidelijk uitstekenden hoek dien naam zetten,³⁾ komt er op de tegenwoordige zeekaarten, van Algoa Baai tot Natal Baai, d. i. van 34° tot 30° Z.Br., nergens zulk een kenbaar landmerk voor. De kust heeft daar juist een eentoonig beloop; wèl liggen er vele vrij hooge rotsen langs die kust en vermoedelijk werd dus nu de eene, dan weer de andere, voor die P^a Primeira aangezien. Een aanwijzing waarom op de Portugeesche kaarten, en in navolging van deze op de Hollandsche, dat punt zoo merkwaardig schijnt en in de Journalen zooveel wordt vermeld, geeft wellicht het bijschrift t. d. p. op F. de Witt's kaart en anderen: „Premeira Entrado de Terra de Natal”. Voor de Portugeezen gaf het dus de belangrijke aanduiding, dat hier, komend

1) Geogr. Inst. Utr.

2) Un. Bibl. Utr.; de kaart is ongedateerd maar van later datum dan 1689, wijl de in dat jaar verrichte opname der Delagoa Baai, er op voorkomt.

3) Zie o.a. op Krt. 5 hierachter, verkleind overgenomen uit R. I. Gordon's MS. Atlas van 1778/9, Rijks-Prentenkab. A'dam.— Zie ook carton op Krt. 6.

uit het Westen, voor het eerst Portugeesche grond betreden werd en suggestief werkte dit dan mogelijkerwijs bij de Hollanders na. 1)

Thans een nadere beschouwing van de hierachter gepubliceerde reizen. Voor een groot deel schijnt de aanleiding tot het maken van die tochten geweest te zijn, de mededeelingen die een „seecker hoogduytsche pape genaempt, Martinus Martiny” (S. J.) in 1653 deed aan Gouverneur Jan van Riebeeck, in het Casteel de Goede Hoop, over den rijkdom van die ZO-Afrikaansche gewesten. „Veel gout, oliphantstanden, ebbenhout ende schoone Caffers ofte slaven” heet het in van R.’s daarop gevolgde missive aan Heeren XVII, 2) waren daar „seer civil te krijgen”. — Maar zoo’n vaart liep het intusschen niet, gelijk men bemerken zal.

A. *De reis van den hoeker de „Grundel”, langs de Zuid-kust van Afrika, Juli—Sept. 1670. (pag. 6—47).*

Twee Journalen betreffende deze reis, zijn hierachter afgedrukt: dat van den Schipper Gerrit Gerrits Ridder Muys, den geheelen tocht beschrijvende en dat van den Opperstuurman-kaartenmaker Sieuwert Jans Boom, alleen de uitreis behandelend. Een derde Journaal, bijgehouden door den Stuurman Huybrecht Batten Gruyt, geen meerder nieuws opleverend, is niet weergegeven.

Vergeleken ook bij o u d e r e Journalen van onze groote zeevaarders, staan zij bij deze uiteraard in nauwkeurigheid en duidelijkheid verre ten achter; aan schippers en stuurlieden van kleine schepen kunnen dan ook geen hooge eischen op dat gebied gesteld worden. Maar toch had met de beschikbare hulpmiddelen wellicht meer geleverd kunnen worden dan geschied is en het is dan ook slechts aan de hand van zeekaarten van het grootste bestek 3) mogelijk — en dan nog soms na veel zoeken — uit te maken, waar zij overal de kust hebben aangedaan. Daarbij blijkt o. a. dat zij soms meenden een toenmaals reeds bekende baai (zoo bijv. de Algoa Baai) te hebben bezocht, terwijl het bestek en hun plaatselijke beschrijving uitmaken dat zij in een

---

1) Ongeveer 1° 30' meer om de Noord, leest men op die oude kaarten: „Aderradeira de Natal” d. i. „het laatste” van Natal, dus het eindpunt van het Portugeesch grondgebied. Zie carton Krt. 6.

2) In extenso medegedeeld p. 1 en vv.

3) Eng. zeekaarten 2083/9.

andere bocht (c. q. de tegenwoordige Krom Baai, West van de A. Bi) zijn geweest.

In onduidelijkheid en onjuistheid van beschrijving spant schipper Muys de kroon, trouwens stuurman Boom was tevens kaartenmaker en dus meer deskundige; maar hierbij laat deze het dan ook, want geen enkele kaart — en één van zulke geeft meer dan ellenlange beschrijvingen — is aan zijn Journaal toegevoegd. Als typeering van het bovenstaande, het volgende. Bij het bezoeken der Contant of Content Baai (de Plettenberg Bi van heden) persisteert Muys steeds van het „Ile Contant” te spreken, ofschoon er aldaar mijlen ver geen eiland op de kust voorkomt. Blijkbaar ziet hij den W-hoek der baai (K. Seal) voor een eiland aan — hoewel ze er zeer dicht langs zeilden — omdat „aende West zij is een kloof;” Boom noteert dit laatste ook, maar trekt niet die verkeerde conclusie. ¹⁾ — Een andere vergissing van schipper Muys is de volgende. D.d. 19 Juli vermeldt hij een peiling van een „baeij punt d' fonte NW van ons,” terwijl op geen enkele kaart die naam voorkomt. Indien daarmede niet gemeend werd een „baaipunt de fonte” dus een „punt in 't diepst der baai,” dan zal bedoeld zijn de baaivormige monding der ongeveer aldaar gelegen rivier Peneda das Fontes (zie carton Krt. 6); in het eerste geval alsdan een verbastering, in het tweede een verschrijving van het Portugeesche „Penedo da Fontes” of „rots der fonteinen (bronnen).” ²⁾

Schipper en stuurman geven ieder in het algemeen een massa détails omtrent loodingen, peilingen, kustbeloop, riviermondungen enz. die echter zeer weinig hydrographische waarde hebben, daar het bijna niet mogelijk is na te gaan voor welke punten ze gelden. Meerdere peilingen plaatsen o. a. het schip „in het land” en zullen de opgaven dus foutief genoteerd zijn. Uit Boom's journaal, d.d. 28 Juli, blijkt dat koers en peiling rechtwijzend zijn opgegeven, want hij schrijft aldaar: „'s morgens leijden onse compassen op 15 gr. N. Westering” ³⁾ — Zijdeden beiden Breedte-waarnemingen; gewoon-

1) De naam „Eil.^{en} Kontant” komt o.a. nog voor op een kaart in een Atlas van Tirion te A'dam, 1744 (Geogr. Inst. Utr.) bij 3 eilanden aan de Oostzijde der Algoa Baai, tegenwoordig Vogel Eil.^{en} geheeten; zoover Oostwaarts was de „Grundel” echter nog lang niet.

2) De Heer S. P. l' Hon. Naber die mij deze en ook latere vertalingen uit het Port. aan de hand deed, voegde er terecht aan toe: „dus een rots waar men levend water aantreft, natuurlijk met een riviertje daarbij geteekend; een aanwijzing op de zeekaarten van veel belang.”

3) Tegenwoordig aldaar 29° NW.ϕ. — Toen men in de 2e helft der 19e eeuw aanving ijzeren schepen te bouwen, ondergingen de compassen behalve den invloed van het aardmagnetisme ook nog dien van het in het scheepsijzer opgewekte magnetisme. De compassen met verschuifbare rozen geraakten daarbij in onbruik, wijl het gewoonte werd de totale

lijk loopen deze eenige minuten (1 à 15') uiteen en is het resultaat meestal een dergelijk bedrag kleiner dan de ware Breedte. Hunne observatiën zijn dus voor dien tijd goed te noemen.

In sterke mate ondervond men den invloed van den zwaren stroom die in ZW^{ke} en W^{ke} richting langs de kust van Afrika trekt. Zoo werd het schip van 29 Juli t/m 2 Aug. — tusschen Durban en East-London — ongeveer 200 zee-mijl om de ZW t Z gezet. Daar de wind in die dagen meestal variabel was met stilte of „labbercoelte”, was de voortgang door het water in de gewenschte NO^e richting dus weinig of niets en is die terugzetting derhalve geen resultante van stroom en vaart, maar alleen een gevolg van stroom. Die stroomverleiding van 200 mijl, afgeleid uit de middagbreedten op de 5 genoemde dagen in verband met den koers, komt geheel overeen met het bij-schrift t. d. p. op de Eng. zeekaart 2095; aldaar staat toch genoteerd: „the current generally sets to the S.W., 2 knots an hour”. 1) Zij is dus destijds goed waargenomen.

De reis had een minder gelukkig einde. In de 2^e helft van Augustus was men tot 27° 17' Z.Br. de Oost-kust gevolgd, naar het schijnt met het plan tot aan de rivier van Aguaboa of Aguboa 2) door te gaan. Voortdurende tegenstroom en tegenwind, deden evenwel op 23 Aug. den scheepsraad besluiten om met oog op den geringen water- en brandhoutvoorraad, dat reisdoel op te geven en te trachten die benoedigheden in te nemen bij het riviertje Os Medos de Sura of Lury. 3) Hier, eenige dagen te voren ten anker liggende, was men namelijk juist daarmee begonnen, toen een onverwachts doorkomende Zuidelijke wind het raadzaam had gemaakt, de reis Noordwaarts naar de rivier van Aguaboa te vervolgen. Teruggekomen voor genoemd riviertje, werd daarop stuurman Boom met 13 man, waaronder een korporaal met

kompas-afwijkingen te neutraliseeren door het aanbrengen van magneten of op andere wijze. De overblijvende geringe fouten werden dan voor elk kompas in een tabel vereenigd, die aangaf wat men op het kompas moest sturen om een gewenschte *ware* koers op te gaan.

1) 2 knots of 2 zeemijl p. u. is dus 48 m p. etm., en ongeveer gelijk 200 m in de 4 dagen van 29 Juli—2 Aug.

2) Op een kaart in de „Nieuwe Zee-atlas of Waterwerelt” uitg. door Pieter v. Alphen te R'dam, 1660, (Geogr. Inst. Utr.) komt voor, halverwege tusschen de Delagoa Baai en Kaap das Correntes, een rivier van dien naam; vermoedelijk dus de Limpopo. (Zie carton Krt. 6).

3) Waarschijnlijk het riviertje Kosi, bezuiden P^a Oro in zee loopende. Op de in noot 1 p. VI genoemde kaart, is iets Noordelijker de riv. Os Medos de Oro geteekend. Medos is een schrijffout voor Medoes (Portugeesch voor „duinen”).

eenige soldaten, aan wal gezonden om de voorraden aan te vullen. Twee dagen later kwam hij met een gedeelte der manschappen weder aan boord, ging dien dag opnieuw naar land, doch keerde daarna niet meer terug. Vermoedelijk werden zij door inboorlingen vermoord of weggevoerd, want sedert werd niets meer van hen vernomen. Na vergeefsche pogingen tot redding gedaan te hebben, werd 1 Sept. de terugreis naar de Tafelbaai aanvaard, daar de bemanning te klein was geworden om de reis verder voort te zetten. 13 Sept. kwam men weder voor het Kasteel ten anker.

Het resultaat van dezen tocht was niet groot. Geen betrekkingen met inboorlingen waren aangeknoopt en weinig vermeerdering van kennis van het kustgebied of achterland was verkregen. Alleen had men herhaaldelijk ondervonden met hoe groote kracht een ZW^{ke} stroom langs de ZO-kust van Afrika trekt. Bij latere kustreizen zal blijken dat men zich deze ervaring ten nutte maakte.

B. *Het stranden van het fluitschip de „Stavenisse” op de ZO-kust van Afrika, 17 Febr. 1686 (pag. 50—68). — Met kaart.*

Twee verklaringen betreffende deze stranding zijn hierachter weergegeven. De eerste is van den Schipper Willem Knijf, de tweede van den Opperstuurman, de Onderstuurlieden en nog eenige opvarenden.

Het schip kwam van Java, via Bengalen, met de bestemming naar de Kaap en maakte op de ZO-kust van Afrika, nabij de Baai van Natal, volgens hen op 30° 30' Z.Br., ¹⁾ voor het eerst land. Zeer kort daarop volgde de stranding, ²⁾ waarvan de onmiddellijke oorzaken waren: slechte uitkijk en windstilte. Volgens den Schipper was hierbij opzet in 't spel van de zijde van den Opperstuurman. ³⁾

Aanvankelijk werd het voornemen opgevat overland naar de Kaap de reis voort te zetten. Een dertiental, waaronder de Schipper en de meeste scheepsofficieren, zag hiervan evenwel spoedig af en keerde naar de stran-

1) Z.Br. Baai van Natal 29° 52'.

2) Dr. G. M. vergist zich door op p. 51 in een noot „sic” te zetten. Maar al te goed kan toch een sloep, voortgeschoven op de landzij-helling van een zwaren roller, „endelijx” over de kop gaan, als het onderende van den voorsteven den grond raakt. Dáár wordt de sloep dus tegengehouden en dan werpt de achter aankomende zee haar met het roer door de lucht, in de lengte onderste boven voorover.

3) P. 54, 3° al.

dingsplaats terug. Daar de sloep niet meer zeeklaar was, werd een nieuw vaartuig gebouwd, waarmede men een jaar na de scheepsramp in zee stak en na een reis van 13 dagen de Tafelbaai bereikte. — Het vervaardigen van die sloep met behulp van de meest primitieve werktuigen was een knap stuk werk geweest; een zaag werd gemaakt uit den ijzeren beugel van een luik der „Stavenisse”, bouten en spijkers uit de handen en armen van een der ankers, terwijl een stuk van de schacht hiervan voor aambeeld dienst deed. Ook de goedgeslaagde overtocht was een kranige prestatie op zeevaartkundig gebied, al hadden dan blijkbaar weer en wind op die soms zoo onherbergzame kusten gelukkigerwijze mede gewerkt.

De 47 man die onder Bootsman Kind de landreis wilden doorzetten, slaagden hierin echter niet. Door ziekte en de vijandige houding van sommige stammen der inboorlingen, werden zij gedwongen hun plan op te geven en vestigden zij zich ten slotte op ongeveer 32° 50' Z.Br.¹⁾ aan de kust. Bijna 2 jaar na de stranding, deed toevalligerwijze de „Centaurus” — door de Kaapsche Regeering speciaal uitgezonden om hen op te sporen — die plek aan, om haar water- en brandhoutvoorraad aan te vullen. 18 Schipbreukelingen der „Stavenisse” werden er aangetroffen en met hen de terugreis naar de Kaap aanvaard. Van de overigen was het grootste gedeelte door ziekte, verwonding of andere ongevallen omgekomen, terwijl de leider Bootsman Kind, met nog enkele anderen juist afwezig was, om zich met den Schipper en hen die bij dezen achtergebleven waren bij de strandingsplaats, weder in verbinding te stellen. Hier aangekomen, vernamen zij echter van de inboorlingen dat de Schipper en de zijnen een jaar geleden met een eigen gebouwd vaartuig in zee waren gestoken. Dit bericht wilde men daarop de 18 achtergeblevenen overbrengen, om hen te vragen zich bij Bootsman Kind te voegen en met hem eveneens een vaartuig te bouwen. Doch inmiddels waren deze 18 man met de „Centaurus” vertrokken; Kind en zijn metgezellen bleven toen aan de Baai van Natal, totdat zij, weder een jaar later, in Januari 1689, door de galjoot de „Noord” a/b genomen²⁾ en naar de Kaap werden overgebracht.

Hierachter³⁾ is ook weergegeven het door den Bootsman opgestelde rapport, over hetgeen hem en zijn metgezellen in die 3 jaar omzwerven door het binnenland en langs de kust, wedervoer. Het belangrijkste gedeelte ervan,

1) Ongeveer ter hoogte waar thans East-London ligt.

2) P. 153.

3) P. 59—68.

is een uitvoerig verslag over de zeden en gewoonten der volksstammen waarmede zij in aanraking kwamen. De verklaringen omtrent de scheepsramp zelve, zoowel van den Schipper als van de anderen, hebben uit nautisch of ander oogpunt weinig waarde.

Dat deze stranding de gemoederen aan de Kaap nog lang bezighield, is te bemerken niet alleen uit de herhaalde pogingen in de volgende jaren om de schipbreukelingen alsnog op te halen, maar ook hieraan dat verscheidene MS.kaarten uit die en later tijden, ter plaatse waar de „Stavenisse” op den wal liep, een scheepje met bijschrift teekenden, zooals o. a. uit nevensgaand fragment eener MS.kaart blijkt. ¹⁾

C. *De reis van het schip de „Centaurus” langs de Zuid-kust van Afrika, Nov. 1687—Febr. '88. (pag. 68—96).*

In November 1687 werd de „Centaurus” uitgezonden om de 47 nog vermiste schipbreukelingen der „Stavenisse” op te sporen.

Aanvankelijk ondervond men zulk slecht weer, dat te vergeefs beproefd werd de Kaap de goede Hoop te rondon; een maand toch na het vertrek van de Tafelbaai, kwam de „Centaurus” weder onder het benoorden daarvan gelegen Robben Eiland ten anker, om aldaar beter gelegenheid af te wachten. Na eenige dagen werd opnieuw de reis aanvaard en gelukte het thans den parallel van 36° Z.Br. te halen, waardoor men vrij was van het Zuidelijkste land en de Oostwaartsche bestemming kon opvolgen. Toch duurde het nog 14 dagen, alvorens in den omtrek van Mossel Baai voor het eerst weder de kust in 't zicht werd geloopen.

Van hieraf ging het verder om de Oost, meermalen daarbij tegenwind, slecht weer of zwaren ZWen stroom ondervindend, totdat — zooals hierboven sub B werd vermeld — op 32° 50' Z.Br. 18 schipbreukelingen der „Stavenisse” op de kust werden aangetroffen en met hen naar de Tafelbaai werd teruggekeerd.

D. *Landreis door den Vaandrig Isaq Schrijver naar de Inquahase Hottentotten, Jan.—Apr. 1689. (pag. 98—123).*

In Febr. 1687 ontving men op het Kasteel aan de Kaap een bezoek van den Kapitein der Trakomkwase Hottentotten, „hoofd der Struykrovers,

¹⁾ Zie Cartographie sub 3.

een magtig volck” wonende aan gene zijde der Breede rivier, met het doel „om met d. E. Comp. in kennisse te treden.” Dat zelfs een volksstam die zich blijkens zijn bijnaam, zulk een voor Westersche begrippen ietwat eigenaardige levenstaak had gekozen, met de Kaapsche Regeering in aanraking zocht te komen, mag zeker tot bewijs strekken dat het Hollandsche Bestuur uit die dagen zich onder de inboorlingen in een roep van onpartijdigheid en welwillendheid mocht verheugen!

Nog andere dergelijke bezoeken werden ontvangen en dientengevolge besloot Gouverneur Simon van der Stel een zijner ambtenaren uit te zenden, om met die volksstammen verdere betrekkingen te gaan aanknoopen. Vaandrig Isaq Schrijver werd hiermede belast en begin Jan. 1689 reisde hij, voorzien van de noodige ruilmiddelen, met een gewapend geleide van 20 man van Tafelbaai af.

Aanvankelijk ging het langs min of meer gebaande wegen en paden, door Hottentots Holland, over de Palmiet en de Bot Rivier 1) OZO* op, daarna meer ONO over de Zonder end en de Breede Rivier, totdat men na 17 dagen trekken, waarin ruim 300 K.M. waren afgelegd, bij de groote Gauris Riv. 2) aankwam. Van hieraf werd de marsch zwaarder en moest soms eerst „menigte van ruygten 3) . . . an kant” gemaakt en in brand gestoken worden, voor men met menschen en wagens verder kon. Steeds ging het nu „over bergen en valleijen” en door vele rivieren; soms ook langs „goede weiden”, waar dan dankbaar halt gehouden werd om de „beesten” bij te voeren. In deze streken zag men ook voor het eerst zebra's, in den tekst (dd. 28 Jan.) genoemd „een rare soort van wilde esels . . . hebbende de groote van een paard en bruijn en grau gestreept.” — Geleidelijk werd nu de koers meer NOk, dus dieper het land in. Na de Zoute Riv. te zijn overgestoken, werd de Kalniga Riv. 4) en hiermede het land der Inquahase Hottentotten, het einddoel der reis bereikt; zes weken had de tocht geduurd.

Weldra was men met „Cap^{tn} Hijkon”, het hoofd van den stam, in vriendschappelijke aanraking en ving de ruilhandel aan. In twee weken tijds was

1) Zie Kaart 6.

2) De Gourits Riv.. Vaandrig S. vergist zich als hij meent (p. 102, 21 Jan.) dat „deselve bekwaam” zoude zijn, „om met kleijne vaartuijgen nijt de Mosselbhaij in . . . te vaaren.” de G. Riv. valt toch 30 K.M. meer om de West in zee.

3) Dit aardige oud-Holl. woord voor „struikgewas”, leeft o.a. nog voort in den naam „de Ruyge Hoek” van het buitenverblijf van H.M. de Koningin.

4) De Kariega Riv.

het resultaat hiervan: 500 stuks vee en een „parthij schapen”, een goede aanvulling derhalve van de voorraden die men in het Kasteel aan de Tafelbaai behoefde, om de schepen der retourvloot te victualieeren; de terugtocht kon nu aangevangen worden. Bij het vertrek liet Cap^{tn} Hijkon „sig ten hoogsten in de gunst van d'E. Comp. en den grooten Cap^{tn}recommandeeren” en uitte hij den wensch dat men „haast weder mogten komen” — zeker een bewijs dat de onderhandelingen onzerzijds met beleid waren gevoerd.

De terugreis, die eveneens 6 weken in beslag nam, ging langs hetzelfde pad. Eén maal moest echter onderweg hardhandig tegen veedieven van den stam der Hongliquase Hottentotten worden opgetreden. Verscheidene dagen hadden zij het konvooi reeds lastig gevallen, lankmoedigheid was daarbij tegenover hen ruimschoots betoond, maar ten slotte werd het onzen Vaandrig Schrijver te machtig: „wij kosten dit niet langer sonder nadenken ansien” schrijft hij terecht en „resolveerden wij gesamentlijck een salvo onder haar te doen.” Zoo gezegd, zoo gedaan en . . . „30 stux [lagen] onder de voet” geschooten, terwijl „de rest van d'overige” het hazenpad koos en zich tot straf hun eigen vee zag afnemen. Zonder verdere noemenswaardige ongevallen werd de Tafelbaai bereikt en zal het den aanvoerder een groote voldoening geweest zijn, trots „veel perijkulen alte samen fris en gezond” te zijn teruggekeerd.

E. *De reis van het galjoot de „Noord” naar de Delagoa Baai, Oct. 1688—Febr.'89 (pag. 123—164). — Met kaart.*

Deze reis is belangrijk daar het de eerste poging der O. I. C. is, om zich zoo ver beoosten de Kaap, op de Zuidoost-kust te vestigen of aldaar handelsbetrekkingen aan te knooopen.

Het hierachter weergegeven Journaal, overgenomen uit het „Dagregister Gehouden in 't Casteel de Goede Hoop”, is niet afkomstig van den Schipper, maar zoo goed als zeker bijgehouden door stuurman Cornelis Heeremans, den teekenaar van nevensgaande kaart 1) van de Delagoa Baai; in het Journaal wordt evenwel zijn naam niet genoemd en is dit ook niet door hem

---

1) Alg. Rijks-Arch. N°. 103 (suppl.). Blijkens noot 2, p. 123 hierachter, was destijds deze kaart aan Dr. Godée Molsbergen niet bekend; de andere aldaar bedoelde kaart, betreffende Zuid-Natal, is niet in het A. R. A. aanwezig.

onderteevend. Een en ander wordt hierachter bij Cartographie sub 1, nader besproken.

Den 19^{en} Oct. 1688 werd uit de Tafelbaai vertrokken en aanvankelijk om de Zuid gegaan met ZW^e en later ZO^e koersen; op de Z.Br. van bijna 39° gekomen, werd daarop om de ONO en NO gehouden. Bij ondervinding wist men toch thans, dat langs de kust van Z-Afrika veeltijds sterke stroom om de West gaat en daarentegen op hooger Zuidelijke Breedte, het daar overheerschende Westenwindenweer Oostelijken stroom veroorzaakt. Al werd door de Z^e route te nemen de zeeweg dus langer, de reisduur werd er niettemin door verkort.

Op 12 Nov., vermeenende ver genoeg Oost gevorderd te zijn — men was toen naar gissing op 59° O.L. v. Teneriffe 1) en 29° Z.Br. — stuurde men nu NW^k op de kust aan en liep zoodoende den 15^{en} d.a.v. voor het eerst na het verlaten der Tafelbaai, land in 't zicht. De middagbreedte gaf aan dat het schip door den stroom 16' om de Zuid was gezet en zich bevond op 26° o' Z.Br.; men was dus dwars van de Delagoa Baai, de plaats van bestemming. W t N hierop aansturende, verkende men weldra den ingang der baai en liep deze nu binnen.

Het verblijf alhier duurde van 15 Nov. tot 30 Dec. en werd besteed aan de hierboven besproken opname van baai en riviermonden en aan het aanknoopen van handelsbetrekkingen. Bevat het verslag van het eerste uiterwaard niets als een drooge opsomming van loodingsgetallen en peilingsrichtingen — het relaas van de aanraking met inlanders en vreemdelingen daarentegen, is zooals hieronder blijken kan, niet van humor ontbloot, zoo onwillekeurige als opzettelijke. In de baai werd nl. een Engelsch schip aangetroffen en al spoedig trachtte men, bij een bezoek, over en weer met „be-

1) Op deze L. het behoud tot 15 Nov. toepassend, vond men nu voor de middaglengte dien dag 56° 10'. Na daarop 8^m W t N r.w. te hebben gestuurd (de kompassen werden destijds bij kustreizen steeds rechtwijzend gelegd; zie o.a. p. 38, reg. 14 v. b.) werd op 1^m vóóruit de ingang der D. Bⁱ verkend en kwam deze dus volgens hen te liggen op 55° 31' O.L. Teneriffe. Volgens de tegenwoordige zeekaarten moet dit echter zijn 49° 37' (d.i. 32° 58' O.L. Greenw. + 16° 39' Lengteverschil Greenw.-Teneriffe). Het verschil à 5° 54' moet verminderd worden met 44', daar de afgevaren Lengte van de Tafelbaai dit bedrag te groot was (af te leiden uit het bestek van 20—22 Oct.). De 5° 10' welke het Lengteverschil Tafelbaai—Delagoa Bⁱ destijds dus te groot werd genomen, is veroorzaakt door onbekenden W^o stroom en de te kleine grootte die men toenmaals voor een Geogr. mijl aannam. (Zie ook noot 1 p. 1).

leevdheid" van elkaar te weten te komen, wat men eigenlijk hier kwam doen. En ofschoon beide partijen natuurlijk hetzelfde doel beoogden: handeldrijven, heet het dan met vermakelijke laatdunkendheid over den Engelschman: dat ze wel konden „bespeuren dat t een lorrendraijer was alsoo hij daar te ruijlen lagh." Alsof onze brave Hollanders hier voor iets anders kwamen!

Begrijpelijkerwijs had de Engelsche kapitein met de „koninghen" ter plaatse, door het geven van goede geschenken reeds vriendschap trachten te sluiten en was hem dit blijkbaar ook gelukt. De schipper van de „Noord" was met zijn cadeaux evenwel niet zooscheutig, zij het volgens 's Compagnie's orders of uit eigen beweging. Geen wonder dan ook dat naar aanleiding hiervan in het Journaal genoteerd werd „soodat hem [den vorst] de geschenken van den Engelsman vrij wat angenaamer waren dan d'onse en maakte den Engelsman hem soo wat wijs", waarop dan de verzuchting volgt: „soo dat onsen haring daar gantsch niet braaden".

Den volgenden dag was het dan ook „sijn koninklijke majesteit... kwalijk de pijnne waard" met de Hollanders te spreken en droeg hij dit aan hun Engelschen concurrent op, „welke wel in onse presentie seide als dat wij goed volk waaren," maar van wien het dan verder heet: „dog wat hij in onse absentie dede konden wij wel denken." Zoo de waard, zoo vertrouwt hij zijn gasten, zoude men hier kunnen opmerken.

Intusschen kon later op dien dag nog een meevaller geboekt worden en lezen we dan ook dat „hier viel de coe op de regter zijde." Naar boord terugkeerende, vond men nl. „een partije seer goeden honing." Wel kwam kort daarop een inboorling die ze daar had opgeborgen de honing terugvragen, er „een mantje met slangen of palingen en krabben" voor in ruil aanbiedende, maar hierop ging men niet in en scheepte hem af met „een stukje oud lijnwaat," zegge: een oude lap. Te begrijpen dan ook, dat de hiermede begenadigde „soo vriendelijk als een oirwurm" keek!

Den 30sten Dec. werd de thuisreis aanvaard en daarbij thans, met oog op den ZWen stroom, de route langs de kust genomen. De Baai van Natal inloopende, werden daar twee schipbreukelingen der „Stavenisse" aan boord genomen, die bijna 3 jaar in die streken hadden rondgezworven en nu God dankten „dat sij [weer] bij Christen menschen waaren." Men bracht hier eenige zieken tot herstel aan wal en dreef tusschentijds wat ruilhandel. Na een bijna drieweeksch verblijf, gedurende hetwelk enkele zieken overleden, werd de kustreis weder voortgezet.

Ongeveer ter hoogte waar thans East-London aan de monding der Buf-

falo Riv. ligt, ter plaatse waar in 1687 de „Centaurus” een deel der schipbreukelingen van de „Stavenisse” had opgepikt, 1) zocht men weer voeling met den wal, om thans ook de toen niet medegenomenen in te schepen. Maar dit gelukte slechts met één dezer, daar de anderen niet door de zware branding naar de sloep van de „Noord” durfden te zwemmen. Nog twee dagen hield het schip hier, ondanks zwaren stroom en harde veranderlijke winden op en neer, maar de gelegenheid verbeterde niet en noodgedwongen moest de reis toen worden voortgezet.

In het „Dagregister Gehouden in 't Casteel de Goede Hoop” leest men dan: „Saturdag den 5de [Febr. 1689] 's morgens mistigh weeder en betrokken lugt, de welke opgeklaard zijnde, siet men tegens den middagh hier gelukkig van Rio de La Goa en de oostkust van Africa, ter rhede wederkeren 't Galjoot d'Noord, zijnde den 19 Octobr lesten leden hier van daan, derwaard vertrokken...” — Hierop volgt dan in genoemd register het achter weergegeven reisverhaal en in onmiddellijke aansluiting daaraan: „Sondag den 6de Variable wind, heet weder, en is 'Heeren Sabbath onder 't anhooren van den duijtsche en een franse preedicant stigtelijk gevierd.”

Is het niet een „kostelijk teeken diens tijds” dat hier in het officiële verslag geen woord van waardeering voorkomt voor wat die mannen a/b van de „Noord” op hun zoo juist beëindigde reis, onder soms gevaarvolle omstandigheden, hadden gepresteerd? — maar dat daarentegen wèl gememooreerd wordt, dat het weêr zoo heet was en de Sabbath zoo stichtelijk gevierd! — Te hopen en ook wel te denken, dat dat „woord” dien morgen ten minste van den kansel af zal gesproken zijn.

Hoewel men er niet in geslaagd was op deze reis nieuwe handelsrelaties aan te knoopen — wellicht ten gevolge van de oude fout: „giving too little and taking too much” — zoo bracht men toch met de kaart der Delagoa Baai een goed stuk werk mede; vrij zeker is het de eerste kaart welke op die schaal, van de later zoo bekend geworden baai is vervaardigd.

F. *De reis van het galjoot de „Noord” naar de Baai van Natal en de Algoa Baai en de stranding aldaar, Oct. 1689—Jan. '90 (pag. 164—172).*

De goede ontvangst van de „Noord” in de Baai van Natal ter vorige reize 2) en de gunstige berichten omtrent de vruchtbaarheid van het land

1) Zie sub B hierboven.

2) Id. sub E.

deden H.H. XVII besluiten, aldaar grond te koop en om een post te vestigen. In de Instructie voor den Schipper is een en ander nader aangegeven en werd daarin tevens bevolen nogmaals pogingen te doen om de achtergebleven schepelingen van de „Stavenisse” te vinden.

Slechts een kort verslag van deze rampspoedige reis, afkomstig van stuurman Theunis Gerbrantszn, is bewaard gebleven en daaruit blijkt het volgende. Van Tafelbaai werd langs de Zuidelijke route ¹⁾) rechtstreeks naar de Baai van Natal gestuurd en na een reis van 22 dagen aldaar binnengeloopen. Al aanstonds trof men daar nog drie man van de „Stavenisse” aan en werden deze met een jongen kaffer, een volgeling van een hunner die smeekte bij hem te mogen blijven „om met hem een en deselve fortuijn te loopen”, aan boord genomen. In de bijna 4 jaar sedert dien scheepsramp verlopen, had het inderdaad niet aan pogingen van Bestuurswege ontbroken om de schipbreukelingen, waar ze ook langs de kust verspreid waren, op te halen; geen schip toch stevende Oostwaarts of het kreeg de lastgeving naar hen te zoeken. Ten slotte waren nu die pogingen met den gewenschten uitslag bekroond.

Het doel van de reis zelve, werd eveneens bereikt, want men slaagde er in de geheele Baai met omliggend land ten behoeve van „d'E. Compagnie” aan te koop. Drie houten palen met 's Compagnie's wapen er in gesneden, werden ten bewijze van de inbezitneming aan het strand opgesteld en daarna de terugreis, na een maand aldaar vertoefd te hebben, aanvaard.

Aanvankelijk wilde men ook nog de Algoa Baai binnenloopen, doch vond er geen veilige ankerplaats, daar zij voor de toen doorstaande harde Ooste winden te veel open ligt. De Zuidhoek der baai werd daarop gerond en eerst W t Z en later nog een streek Zuidelijker gestuurd „om alle vijligheden te booven te loopen”; maar deze voorzorg mocht niet baten, want in den vóór-nacht van 16 Jan. 1690, „na gissing 14 mijlen” van genoemden hoek, liep het schip, vóór den wind met alle zeilen bij, op de klippen. Zoo goed als zeker waren dit de uitloopers van Kaap S. Francis, de Zuidhoek van Krom Baai en waar dit voorland ruim 200 voet hoog is, kan niet ontkend worden dat de uitkijk aan boord slecht geweest is. Blijkbaar meende men dezen hoek reeds gepasseerd te zijn, daar hij ongeveer $11\frac{1}{4}m$ West van Zuidhoek Algoa Baai ligt en het gegist behoud 14 *m* aangaf. Maar klaarblijkelijk was de gedeeltelijk-nachtelijke vaartgissing te groot geweest en had men — dicht

1) Zie sub E 3° al.

onder de kust varende — tegenstroom ondervonden ¹⁾; de afstand over den grond afgelegd, was dus kleiner dan die door het water. Of het lood had kunnen waarschuwen, gelijk H.H. XVII opmerken, ²⁾ valt te betwijfelen, daar op slechts $\frac{1}{4}$ *m* van Kp. S. Francis, nog ruim 20 *vm* water staat en de grond dus daarna steil oploopt. — Den Schipper treft ten deze geen blaam, daar hij „lam en siekelijk van lichaam” te kooi lag, maar wel valt die op den wachthebbenden stuurman . . . Cornelis Heeremans, die hier dus verspeelde wat hij met zijn mooie opname van de Delagoa Baai ten vorige jare, verdiend had ³⁾. Jammer genoeg betaalde hij het met zijn leven, want hoewel alle opvarenden van het reddeloos verloren schip, over de klippen den vasten wal bereikten, zoo is er noch van hem noch van 13 anderen ooit meer iets vernomen. Slechts een viertal schepelingen kwam na ruim 2 maanden trekken langs het strand en door het binnenland, behouden in de Tafelbaai terug.

Was men aanvankelijk in het doel der reis, de grondaankoop in de Natal Baai, geslaagd, zoo gingen echter met het verongelukken van het schip tevens alle scheepspapieren en dus ook de koopacte verloren. Bovendien overleed de schipper kort na de stranding en zag de Compagnie zich dus door het een en ander van haar pas verkregen rechten weder beroofd.

G. *De reis van het galjoet de „Postlooper”, naar de Baai van Natal, Nov. 1705—Mrt. '06 (pag. 172—195).*

De uitreis geschiedde, evenals bij de laatste reizen, door eerst Zuid op te gaan. Op de Lengte van de Algoa Baai, bereikte men na 17 dagen de hoogste Breedte: 40° 32' en begon daarna in den wal te sturen. 10 Dagen later werd voor het eerst land gemaakt, naar men volgens het gegist bestek meende, op 5 *m* bezuiden de Baai van Natal. Maar de middaghoogte gaf dien dag aan, dat men sinds de laatste zonswaarneming, 3 dagen geleden, 45 *m* om de Zuid was gezet en had men dus ook op de „Postlooper” kennis gemaakt met den zwaren stroom die in ZW^e richting langs Afrika's Zuidoost-kust trekt. Harde N^{ke} winden in de eerstvolgende dagen, nood-

---

1) Op de Eng. zeekrt. N°. 2085 staan aldaar stroompijlen in Oost^{ke} richting, met bij-schrift: *occasional*; meer naar buiten: pijlen die den bekenden *constanten* stroom o/d *West* aangeven.

2) Pag. 172, r. 5 v. b.

3) Zie sub E.

zaakten daarop het schip om de ZO en O te houden en verloor men dus weer de kust uit 't zicht. Doch na ruim een week gelukte het, ditmaal inderdaad bij de Baai van Natal, land te maken en deze, zij het onder zorgelijke omstandigheden van wind en zee, binnen te loopen.

Van den aankoop der baai, 16 jaar geleden door den Schipper van de „Noord” bewerkstelligd ¹⁾, was bij de bevolking nauwelijks de herinnering over. En toen „den koning van dit gewest . . . na de copy vande coopbrief, die wij hier hadden gelaaten in 't jaar 1690, in de maand Januarij” gevraagd werd, maakte Z. M. er zich handig af, door te zeggen : „dat hij daar niet af en wist, dewijl zijn vader verstorven was” en „die met al zijn goed begraven” was! ²⁾ Sinds nu het origineel klaarblijkelijk bij de stranding van de „Noord” verloren was gegaan, kon de Schipper van de „Postlooper” geen Compagnie's rechten meer doen gelden; blijkens het Journaal, deed hij dan ook geen verdere pogingen om op de zaak terug te komen.

Een maand lang verdreef men zich hier den tijd met eenigen ruilhandel en door het schip tegen een hoek van een bank „met het springtij droog te zetten, en schoon te maaken”. Een tweetal schepelingen, een matroos en een soldaat, scheen het aan wal zoo goed te bevallen, dat zij met het medenemen van „3 koopere dekzels van de steert pannen, en van de koopere pot, en een bijl” er van door gingen. Daar evenwel „mannekes” zoomin als keukengerei, op een klein schip zonder bezwaren te missen zijn, zette men ze ijverig na — echter zonder resultaat. Waarschijnlijk wilden ze het voorbeeld volgen van een hier aangetroffen Engelschen schepeling, die er sinds 6 jaar woonde. Wel hoorde deze op de „Postlooper” „Gods woord mede aan, daar hij een groot behagen in schepte”, zóó dat hij „een inkeer [kreeg] met deese Heijdenen te leeven” — maar toen het op kiezen aankwam „tussen het water en vuur”, gaf hij toch maar aan den huiselijken haard met zijn 2 vrouwen en 5 kinderen er om heen, de voorkeur, boven het zich andermaal op het water wagen!

Het verlaten van de Baai van Natal ging, wegens de branding op de baar vóór den ingang, met dezelfde bezwaren gepaard als destijds het binnenvolgen. Daarbij geraakte thans de aan dek vastgesjorde sloep door het stooten en slingeren van het schip „'t ondersteboven, alles daaruijt en 't hoenderhok aan stukkend”, terwijl de Schipper zoo „swaarlijk van 't roer teegen zijn borst geslaagen [werd], dat hij voor dood lij.”

1) Zie sub F.

2) Zie Journ. dd. 6 en 8 Jan.

De thuisreis langs de kust, was ook niet zeer voorspoedig. Zeer veel stilte, „labber lugje's" en tegenwind worden gerapporteerd, zoodat men bijv. 26 Febr. nog bij den zelfden hoek was (Westhoek Struijsbay) waarbij men zich den 14^{en} reeds bevonden had ¹⁾. Na 5 weken sukkelen over een afstand die een 10 mijls-stoomer in 3¹/₂ dag zoude afgelegd hebben, kwam men ten slotte „op de binnenreede" vóór het kasteel aan de Tafelbaai ten anker en „dankte God voor een behouden reijs." Te begrijpen!

Resultaat: geen duurzame handelsbetrekkingen aangeknoopt, geen vermeerdering van kennis van kustgebied of achterland.

H. *Rapport over de stranding van het retourschip de „Bennebroek",*
Feb. 1713 (pag. 195—200).

Ongeveer midden tusschen Natal en East-London, op ruim 31° Z.Br., liep in Febr. 1713 het retourschip de „Bennebroek", komende uit Ceylon, met „heel dik en dijsigh" stormweer op de kust en was kort daarop uiteen geslagen. Een 80-tal der opvarenden bereikte den wal en trachtte in verschillende groepen langs de kust of door het binnenland de Kaap te bereiken. Van nagenoeg geen hunner is later ooit meer iets vernomen; alleen een drietal, dat na eenig rondzwerfen weer naar de strandingsplaats terugkeerde en daar ruim een jaar onder de inboorlingen verbleef, werd ten slotte door een Engelsch kustvaartuigje aan boord genomen en naar de Tafelbaai overgebracht.

Het hier bedoelde Rapport is van hen afkomstig en bevat weinig belangrijks. Vermeldingswaardig is daarin de mededeeling dat bovengenoemd vaartuigje „langh 28 Engelse voeten en 9 dito wijt", na den bouw in Engeland aldaar weder uit elkaar was genomen, aldus naar Z. Afrika verscheept en hier opnieuw in elkaar gezet. Dit geschiedde ook reeds in vroeger jaren door de Hollanders op de kust van Guinea ²⁾ en ook thans nog heeft het plaats, bijv. in O. Indië, wegens het beperkt aantal overzeesche werven.

---

1) Struijsbay kan het intusschen niet geweest zijn, daar deze óók op kaarten uit dien tijd, veel Westelijker lag, nl. even beO. Kp. Agulhas; zeer waarschijnlijk was die Westhoek: Kp. S. Francis. — De op 8 en 13 Febr. vermelde Mosselbay, is eveneens voor een andere aangezien; vrij zeker is de Algoa Baai bedoeld.

2) Zie o.a. S. P. l'Hon. Naber, Linsch.-Ver. Dl. V, p. 7, noot 2.

I. *Instructie voor, en Journaal van Schipper Roeland Roos, gezaghebber op het galjoot de „Postlooper”, gedurende een reis naar de Delagoa Baai en de Baai van Natal, Nov. 1714—Mei '15, (pag. 200—218).*

In 1687 was Roos stuurman op de „Centaurus” toen dit schip voor een kustreis werd uitgezonden, o. a. met het doel de schipbreukelingen van de „Stavenisse” op te zoeken ¹⁾. Waar thans de overgeblevenen van de „Bennebroek” moesten worden opgespoord en dit schip slechts een tiental mijlen meer Zuidwaarts „omhoog” was gegaan — zooals het in het scheepsjargon voor „stranden” heet — achtte men Roos met het oog op zijn plaatselijke kennis de aangewezen man om het onderzoek te leiden. Het was evenwel op het Kasteel goed gezien, hem ter opfrissing zijner herinneringen van slechts (!) 27 jaar geleden, de 3 geredden van de „Bennebroek” als aanwijzers mede te geven. Tevens moest er van het wrak nog worden afgehaald, wat er na de twee jaar sinds de stranding, ondanks overgelopen zeeën en overgekomen Kaffers, nog aan boord was gebleven. Men vond later evenwel niets meer — ook geen wrak.

Voor het in kaart brengen van „alle de rivieren, bhayen en plaatsen langs gemelte kust” en tevens „tot 't houde van 't consumptieboekje, als boekhouder”, werd een speciaal teekenaar medegegeven. Bovendien moest behalve aan 's Compagnie's negotie, ook gedacht worden aan het meebrengen van „zo veel mogelijk alderhande zaden en plantzonen, mitsgaders levendige gediertens”. „Kruytkenners” om de eersten te onderzoeken, waren aan de Kaap aanwezig ²⁾.

Het begin van het Journaal is hierachter niet weergegeven; het vangt daar aan met een bezoek aan de Delagoa Baai. Met name wordt deze echter niet genoemd, maar wel medegedeeld dat men ten anker ging „agter het eijland Jaca”, dat is het eiland gelegen aan den ingang dier baai en op Heeremans' kaart (Krt. 3) genaamd „Janijaco” en weer elders (Krt. 2) „Jan Jaques”.

De ontmoeting met „haaren Coning Sin Jaco” — deze schijnt dus vrij oud geweest of naar zijn vader genoemd te zijn, want Heeremans was hier 27 jaar vroeger — wordt vrij gemakkelijk beschreven. Omringd van „zijn adel en gevolg”, langs het strand hen tegemoet getrokken, troffen ze hem daarop „onder een boom, op zijn agter casteel zittende” aan, alwaar ze „met

1) Zie sub B en C.

2) Zie noot p. 201.

een zeer stadige tronie ontfangen wierden". Nadat hij „met een zoopje aracq beschonken" was, „feliciteerden [zij] hem wegens d'E Compe aan de welke hij geen off weijnigh kennis scheen te hebben", daar men „nooijt alhier of hieromtrent" van Hollanders had gehoord; wel van Portugeezen en Engelschen. Deze laatsten hadden hier nl. het kustvaartuigje in elkaar gezet, waarmede indertijd de drie geredden der „Bennebroek" in de Tafelbaai waren aangebracht ¹⁾. Ondertusschen ging de „aracq"-flesch blijkbaar lustig rond en „geraecte wij alle [zoo leest men verder] om d'een en de andre kortswil aan 't lachen en zettende doenmaals onse Sr [Boekhouder Verzeijl] zijn hoed en paruijk op 't hoofd van zijn Majest . . . de welke . . . aan den volke een groot gejuig en gelach veroorsaackten." — Veel schoten toen en ook later de onderhandelingen echter niet op, hoewel Z. M. telkens „met een arakje (die hij als een koe water zoop) nevens witte busquit en kaas, op een deftige wijze" getracteerd werd en „meest dagelijx aan ons boort" kwam, „zoo om een zoopje als om wat te troggelen".

Nadat men hier twee weken gelegen had en bemerkt dat men „wegens den handel der olifants tanden en amber de grijs etc^a ende tot voordeel van de E. Compe niets konde verrigten", — terwijl ook zonder resultaat „pligtelijk was nagespeurt" of er „ten opsigt van eenig aangebleeven manschap ofte 's Comps dienaaren" alhier iets bekend was — werd het anker weder gelicht en de thuisreis aangevangen.

Zes dagen later liep men de Baai van Natal binnen, waarbij de „Postlooper", evenals 9 jaar geleden, weer menige harde stoot te verduren had vóór ze over de baar was. Schipper Roos werd hier aanstonds door een ouden kennis begroet, nl. den Engelschman Goodwin, die destijds in 1705 met zoo „groot behagen" den kerkdienst aan boord had bijgewoond ²⁾. Hij had echter blijkbaar in die jaren, zijn toenmaals opgewekte „inkeer met deese Heijdenen te leeven" weder volkomen overwonnen, want zat hij destijds om den huiselijken haard met 2 vrouwen en 5 kinderen, thans was deze kring uitgebreid tot 9 vrouwen „ende daer by geprocureert 40 kinderen, waarvan 17 int leeven"! Nog 3 Engelschen en een Fransche dokter hadden zich sedertdien hier gevestigd en, aangemoedigd door Goodwins voorbeeld, het reeds ieder tot 4 vrouwen en verscheidene kinderen gebracht. Doux pays.

Ruim 6 weken vertoefde de „Postlooper" alhier. En toen het schip van

1) Zie laatste al. sub H.

2) Zie sub G.

buiten was schoongemaakt, de negotie afgeloopen en de zieken waren hersteld — 3 olifantstanden in ruil voor één pond koper, was alles wat men had kunnen verkrijgen — werd de reis Zuidwaarts vervolgd, om nu het wrak van de „Bennebroek” te gaan opsporen.

Vier dagen later was men, volgens gegist bestek, ongeveer ter hoogte van de strandingsplaats. Men had veel tegenwind en stilte ondervonden en door de zware regens geen middaghoogten kunnen nemen. Toen dit den 4^{en} dag gelukte, bleek echter het schip door den stroom ongeveer 1° bezuiden die plek te zijn weggezet. In den daarop gehouden scheepsraad achtte men het zeer ongeraden, ook met oog op den gezondheidstoestand der equipage en de ongunstige weersgesteldheid, alsnog te trachten tegen den stroom in, naar die vermoedelijke strandingsplaats op te werken. Men besloot om die reden de terugreis naar de Tafelbaai te aanvaarden en bracht dit voornemen tot uitvoering. — Het resultaat van dezen tocht was derhalve gering.

K. *Dagregister gehouden op den hoeker de „Snuffelaar”, van een reis naar de Delagoa Baai en verder, Sept. 1731—Febr. '32 (pag. 220—257).*

Nautische of geographische bijzonderheden komen hierin niet voor, daar het van den onderkoopman Jan van de Capelle afkomstig is en derhalve „principalijk de voornaamste voorvallen, de negotie betreffende,” vermeldt.

De hoeker de „Zeepost” werd aan de „Snuffelaar” toegevoegd, maar reeds na 5 dagen verloren zij elkaar uit 't zicht en vervolgde ieder voorlopig de reis op eigen gelegenheid. Later bleek dat de „Zeepost” door „swaare leckagie, het over de andere boeg hadde moeten wenden, en alsoo van” het andere schip af was geraakt.

Drie weken na vertrek uit Tafelbaai, maakte de „Snuffelaar” voor 't eerst land, en wel benoorden de Delagoa Baai. Zij volgde daarna de kust Noordwaarts tot voorbij Kp. das Correntes ¹⁾ en liep de benoorden daarvan gelegen Baai van Inhambana ²⁾ binnen; deze was in de Instructie als verste reisdoel opgegeven.

Men scheen a/b niet te weten, dat de „Coning” van Portugal „reeds ruim tweehondert jaaren dit land hadde beseeten”, of hield zich gemakshalve maar zoo. Al zeer spoedig vernam men echter van den Commandant

---

1) In het Dagregister „Corinthas” genaamd.

2) Id. „Niambani”.

van de daargelegen Portugeesche „vastigheid”, dat handel met inboorlingen streng verboden was en werd tevens beleefd maar duidelijk te verstaan gegeven, dat de „Snuffelaar” na innemen van verversching en brandhout, weder vertrekken moest.

In twee weken kwam men hiermede, met samenwerking der autoriteiten, gereed en „met betuyging van groot contentement en vriendschap, wensende sijn ons en wij haar alle welvaart toe,” verliet het schip de baai. Heel veel vertrouwen had men echter in de bedoelingen van den Hollander niet gehad, zooals op gemakelijke wijze kort vóór het vertrek aan den dag kwam. Toen namelijk op het laatst, de „Snuffelaar” de zware ankers gelicht had, en zich nu aan een werpanker wat verhaalde om goed midden in de vaargeul te komen iiggen, zwaaide het schip door den stroom, dicht naar een daar geankerd Portugeesch oorlogsscheepje toe. Blijkbaar werd die manoeuvre hier a/b echter niet begrepen, en dacht men dat de Hollander hen wilde enteren, want onmiddelijk „geraakten daar alles in allarm, de proppen wierden van haar schut gehaald en alleman was op de been.” Maar weldra was door den scheepsroeper de noodige uitlegging gegeven en „raakte[n] sij wederom in rust en riepen wederom „bon, bon, 's amigo,” zoodat de manoeuvre verder vreedzaam verliep en de goede stemming niet meer verstoord werd.

Tien dagen later, 31 Oct., liep de „Snuffelaar” de Delagoa Baai binnen en trof hier, op het afgesproken rendez-vous, de „Zeepost” aan. Beide schepen bleven hier drie maanden liggen om handel te drijven; het voornaamste resultaat was daarbij ongeveer 40 „eliphandstanden” en 14 „slave meijens”. — Op de terugreis naar de Tafelbaai, moest door ziekte onder de bemanning van een voorgenomen bezoek aan de S. Lucia Baai worden afgezien.

L. *Instructie voor den Vaandrig August Frederik Beutler en Journaal gehouden door den Adsisent Carel Albregt Haupt, op een landtocht naar het Oosten, Febr.—Nov. 1752 (pag. 257—336). — Met kaart.*

Beoosten de Mossel-Baai was, tot in het midden der 18^e eeuw, het binnenland van Z. Afrika voor de Kaapsche Regeering nog vrijwel terra incognita. Wel had men de kust, zooals uit bovenstaande reisverhalen blijkt, hier en daar aangeloopen — maar dit geschiedde steeds op dezelfde plaatsen: in de

baaien van Algoa, Natal, S. Lucia of Delagoa. Tot blijvende vestiging en het dientengevolge aanbinden van duurzame handelsbetrekkingen, was het nooit gekomen; de eenige ernstige poging in die richting: het aankopen van grond rondom de Baai van Natal in 1689, was gelijk wij vroeger zagen ¹⁾, door het verloren gaan der koopacte bij de stranding van de „Noord”, op niets uitgelopen, en sedertdien waren die pogingen niet herhaald.

De geringe kennis omtrent het achterland, berustte dan ook geheel op vage mededeelingen van inboorlingen en op verhalen van schipbreukelingen, welke die streken op weg naar de Tafelbaai waren doorgetrokken.

In 1752 besloot dientengevolge Rijk Tulbagh, destijds „Gouverneur en Directeur van Cabo de Goede Hoop met den ressorte van dien etc. etc. etc.” (zooals het Bestuurshoofd officieel betiteld werd), na gehouden overleg met den „E. Agtbaaren politicquen Raad”, ter verkrijging van die zoozeer gewenschte meerdere kennis omtrent het Oostelijk binnenland, een expeditie derwaarts uit te zenden. De tocht werd goed opgezet. Aan den bevelhebber, Vaandrig August Frederik Beutler, werd een staf toegevoegd van bekwame helpers: de „adistent Carel Albregt Haupt, denwelken sig bovendien tot alle andere besoignes die de Pen betreffen, sal moeten laten Employeeren”, voorts de „Lantmeeter en Caartemaaker” Carel David Wentzel, de onderstuurman Pieter Clement speciaal voor de observatiën, een chirurgijn en een botanicus. — Op 11 wagens, ieder met 5 span ossen, werden vivres ammunitie en ruilmiddelen, benevens „een schuyt dienende om over de onwaadbare Rivieren te kunnen koomen” opgeladen, en daarvoor 25 „waagenryders”, een smid en een wagenmaker medegenomen, terwijl de bewaking aan een detachement van 30 man onder 2 sergeants en 4 korporaals werd toevertrouwd.

Aldus uitgerust en van een uitvoerige Instructie ²⁾ voorzien, werd 29 Febr. 1752 het Kasteel verlaten. Tot aan de Mossel Baai volgde men „den gemeenen en bekenden weg”, met het voornemen om van daar meer Noordwaarts op te gaan „ter ontdekkinge van het midden des Lands”. Maar in deze plannen kwam onverwachts verandering.

Kort namelijk nadat de colonne uit de Tafelbaai was vertrokken, kwam daar „een Franse snaauwscheepje genaemt Le Necessaire” aan, mededeelende een sloep met 9 man op de Zuid-kust verloren te hebben, toen die naar land was gezonden om water te halen. Vaandrig Beutler werd nu per

1) Zie sub F.

2) In extenso p. 259 en v.v.

brief, via den Landdrost van Swellendam, wiens district de expeditie doortrekkende was, verzocht: „sonder sig . . . op te houden of te belemmeren, behulpzaam te sijn”, om die schipbreukelingen Kaapwaarts te laten „opkoomen”. Maar zoo onschuldig was dat ongeval niet geweest. Den dag toech dat die brief het kamp aan de Gourits Riv. bereikte, arriveerde ook aldaar in vrij haveloozen en uitgehongerden toestand, de bootsman dier verongelukte sloep en kwam men nu van dezen te weten, dat de Franschen „op bekomene ordre van de admiraal of eerste minister van Vrankrijk over de vier maanden geleeden met drie vaartuygen van 't eyland Mauritius gesejld waaren om deese Oostkust op te neemen, en voorts een bequaam haven op te zoeken alwaar een colonie konde aangelegt worden en dat se verscheyde maalen in eenige baayen aan land geweest waaren.” Dus een rechtstreeksche poging door vreemdelingen gedaan, om te trachten vasten voet te verkrijgen, in een gebied dat de Compagnie, par droit de . . . égoïsme, tot het hare rekende! Kon het erger?! En gedachtig aan het: „boer pas op je kippen,” besloot Vaandrig Beutler dan ook aanstonds — wetende dat in deze zoowel de Gouverneur en zijn geheele „politique Raad”, als alle H.H. XVII in Holland, achter hem stonden — zijn reisplan te veranderen en in stede van het binnenland in te trekken, voorloopig „soveel als het mogelijk is, strand langs de reyze voort te setten, om by ontdekkinge van eenige baayen ten blyke van dies besitneeminge en verydelinge van het oogmerk der Franssen 's E. Compagnies merk aldaar op te regten”.

Aldus geschiedde voor 't eerst aan de Cabeljousche Baai ¹⁾, waar de bekende letters V. O. C. „in een steen gehouwen [werden] op een verheeven eylandje aan de mond der riviere”. Eenige dagen later kwam men, op aanwijzing van den capitein der Damasonqua Hottentotten, aan de plek waar „de schuyt dier Franssen” zoude verongelukt zijn, nl. bij den mond der Swarte Kop Riv. aan de Algoa Baai. „Volgens sustenue van den stuurman” zoude men, op deze „voor alle Z lyke winden bloot leggende” kust, „niet als met het uysterste gevaar aan land kunnen komen” en behoefde het derhalve geen verwondering te wekken, dat de pogingen daartoe destijds mislukt waren. „Om de hoog gaande brandingen” die er thans stonden, kon geen verder onderzoek gedaan worden en „lieten wy het daarby blyven berusten”, zooals in het dagregister werd opgeteekend. Toch werd ook hier aan het strand „'s E. Compagnies merk” aangebracht, om een „hands off” toe te

1) S. Francis B.¹

roepen aan alle vreemdelingen, die er zich, ondanks de ongunstige plaatselijke omstandigheden, niettemin zouden willen vestigen. Het „Franse” incident was hiermede, voorloopig althans, beëindigd.

Een paar weken later, het was intusschen reeds 27 Mei geworden en nog steeds was men de kust langs trekkende, viel er de volgende abnormaliteit op ethnographisch gebied te boeken. Men was nl. in het Kasteel zoo verstandig geweest bij het bewakings-detachement ook een tamboer-hoornblazer in te deelen, eensdeels om onder het marcheeren er den „goeden gang” in te houden, en verder om ook in het grootte kampement dat ’s avonds betrokken werd, dien „gang”, zij het in anderen zin, te bevorderen; zoo door het geven van de noodige seinen, als door het — al zacht slaande of blazende — begeleiden van zang en muziek. ¹⁾ — Nu wilde het geval dat men, onder de Gonaqua Hottentotten gekomen en in de nabijheid van een hunner kralen het kamp betrokken hebbende, ’s morgens na reveille eenige dier bewoners wilde laten roepen, om inlichtingen over den te volgen weg te geven. De daartoe afgezonden gidsen kwamen echter terug met de tijding, dat er geen Hottentotten te vinden waren, daar „alle mannen op het hooren van de trommel by de reveille daaruyt gevlugt waaren alsoo se presumeerden dat den leeuw op haar craal aan kwam, . . . [en] in die craal de wijven alleen overgebleven” waren! Uit volkenkundig oogpunt dus de niet-alledaagsche bijzonderheid, dat de „wijven” hier huis en hof te verdedigen hadden, terwijl de helden van mannen het hazenpad c.q. het boschpad kozen!

Steeds ging het Oostwaarts verder, de kust daarbij in ’t zicht houdende, en eerlang met haar in meer NO^{ke} richting afbuigende. De eeneriviër voor, de andere na, werd overgetrokken. Bij de Visch of Groote Zout Riv. was de passage vrij bezwaarlijk wegens de vele „klipbanken”, zoodat zij „pikken en bylen gebreyken [moesten] om de doordrift passabel te maken”. Het weder werkte gelukkig mede, want het was — zooals het in zoo aardig Hollandsch opgeteekend staat — „in deese 2 dagen regt verquikkent geweest en de windjes hebben sagt en variabel doorgecoelt”.

Bij de Chys Chamma Riv. ²⁾ werd 7 Juni het Kafferland ³⁾ binnengetrokken en nam Vaandrig Beutler extra-voorzorgen voor de veiligheid van

---

1) Elk marine-man weet hoe aardige concerten ’s avonds aan boord „vóóruit” gegeven kunnen worden, onder accompagnement van „Tijs” (de vocativus van elken tamboer a/b) en met behulp van een spekhaak als triangel en van andere geïmproviseerde instrumenten.

2) Keiskamma R.

3) Nog in 1876 in Stieler’s Atlas, op krt. 72, als „British Caffraria” aangeduid.

zijn troep, daar „de Caffers . . . voor sterk en dapper worden gehouden.” Ook bemerkte men al spoedig dat zij „seer leugenagtig en van een bedriegelyken inborst” waren, zoodat „se in dat stuk den besten smous niet souden toegeeven”. Men bleef dan ook „geduurig in de waapenen” en van Kafferszijde naar de reden daarvan gevraagd zijnde, werd daarop geantwoord: „dat dit ons manier van doen was”. Dank zij deze voorzorgen, werd men echter voor overlast bewaard.

Iets boven de plek waar thans East-London ligt, werd den 17^{den} de Kauka of Buffels Riv. ¹⁾ overgetrokken en zag men in die omgeving voor 't eerst inlanders op eigenaardige wijs jacht maken op „zeekoeyen” of hippopotami.²⁾

Na twee weken had men de Oostgrens van Cafferland bereikt, de Y of Zand Riv. ³⁾, en betrad nu het Tamboegiesland, nog tot in het laatst der vorige eeuw „Vrij Kafferland” geheeten. In het Dagregister treffen we t.d.p. een uitvoerige beschrijving aan van het land en volk dat men zoo juist verlaten had, evenals zulke bizonderheden opgeteekend werden betreffende de Hottentotten, bij het afscheidnemen van hen, bij de Chys Chamma Riv., ruim 3 weken te voren.

In Tamboegiesland viel de ontvangst niet mede. De eenig overgebleven gids uit Kafferland bleek na eenige dagen „met een stille trom weggegaan” te zijn, zoodat men dus niemand meer bij zich had „die in dit land bekend was”. Slachtvee was nagenoeg niet te bekomen „niettegenstaande alle de aangewende moeyte” en door een Hoofd werd hen dan ook „rond uyt ge-segt” dat men niet wilde ruilen en de inboorlingen ook „niet souden komen”, daar „se met al haar vee in het gebergte na de seekant gevlugt waaren”; de verlaten kralen die men passeerde, wezen dit ten overvloede uit. Daarbij vernam men dat dit land zich nog ver langs de seekust uitstrekte en het volk der Ambonas, dat verderop woonde, „ten eenemaal nakend liep en nog vee nog iets anders hadde”, terwijl de benoorden gevestigde stammen der „Bosjesmans Hottentotten . . . meede in de uysterste armoede en ellende leefden”.

Onder deze omstandigheden liet Vaandrig Beutler „hier op de leeden des raads by een komen en stelde deselve voor” om de tocht niet verder Oostwaarts voort te zetten, doch naar de Tafelbaai terug te keeren. — Nu was in de Instructie vrijheid gelaten dit eventueel te doen, langs den grooten

---

1) Buffalo R.

2) Zie plaat 6.

3) Key R.

omweg over de Koperbergen ¹⁾, aan de Westkust van Afrika bezuiden de Oranje Rivier gelegen, — maar een nadere beschouwing deed tot de overtuiging komen, dat in het onderhavige geval aan het volgen van deze route te groote bezwaren verbonden zouden zijn. „Volgens het seggen van den stuurman en landmeeter” zouden toch hiermede „wel agt maanden” gemoeid zijn, en daar men hoogstwaarschijnlijk geen slachtvee zou kunnen koopen, zouden de „trekbeesten” dus opgeofferd moeten worden. Voor langer dan zes maanden zouden deze evenwel niet toereikend zijn „(verondersteld nog dat die onderweegen niet quamen te verrekenen)” en dan zouden dus alle wagens en bagage achtergelaten moeten worden. Bovendien meende men „dat de voor en beseyden . . . leggende bergen . . . so hoog en afgryselijk waaren dat het . . . genoegsaam ondoenlijk was om daardoor te kunnen komen”. Vermoedelijk zouden ook gidsen en dragers niet te krijgen zijn en achtte men het dus, met het oog op „de bereyts geleedene swaare ongemakken en fatiguen”, tengevolge waarvan meerderen „met verscheyde siektens en onder andere met dicke beenen gequelt” waren, „regt dollemans werk” het Koperberg-plan alsnog ten uitvoer te brengen.

Ook was de regentijd doorkomende en zou „men hierdoor dikwils door de opgeswollene rivieren in de marsch . . . terugge gehouden worden” — om van het daardoor „geexponeert blijven” aan koude en nattigheid, „al quam het gebrek van voedsel daar niet by”, nog niet eens te spreken; het genomen besluit was dus zeker ten volle gerechtvaardigd. En tóch, voortvarend en tevens beleidvol aanvoerder gelijk Vaandrig Beutler zich in al deze maanden getoond had — hij wilde het plan nog niet geheel opgeven; daartoe trok het interessante en avontuurlijke er van, hem begrijpelijkerwijze te veel aan. Op den terugweg door Kafferland zoude men daarom nog trachten zóóveel vee in te ruilen „als tot het doen der terugge reyse midden door het land nodig soude worden geoordeelt”. En eerst als dit niet gelukte, dan ging het: „direct na de Caab”!

„Ingevolge het bovengemelde naamen” zij nu 10 Juli „de terugge reyse aan” en bereikten den volgenden dag de voorlaatste rustplaats. Den 12^{en} trok men daarop de Y of Key Riv. weder over en kwam dus Kafferland weer binnen. Zoo ging het voorloopig van de eene vorige „leeger plaatse”, op de andere aan en zag men 9 dagen later, opnieuw, bij het passeeren van

---

1) In 1685/6 waren deze voor 't eerst overgelrokken door Gouv. Simon van der Stel; zie Dl. XI, Linsch.-Ver.

de Goenoebe of Gonoebie Riv., de zee in het ZZO voor zich liggen.

De volgende dagen gelukte het eenig slachtvee in te ruilen en overeenkomstig het vroeger genomen besluit, werd nu „geresolveert” voorshands niet den ouden weg te blijven vervolgen, maar „wat dieper in het land” te trekken en den stam der „so genoemd klijn Chineesen” te gaan bezoeken. Het ging dientengevolge WNW tot NW, in stede van WZW, verder en zoo doende werd den 30sten de Chys Chamma, de grensstroom tusschen Kafer- en Hottentotland, veel dichtër bij zijn oorsprong gepasseerd dan op de uitreis ¹⁾).

Men bevond evenwel spoedig „dat het land in deese contry dor en als uytgedroogt” was, en eenige vooruitgezondenen berichtten „dat het gantsch ondoenelijk was om verder het land in te kunnen komen”, daar men „voor sig niet als woestynen sonder lof of gras sag . . . en geen de minste droppel water wierd gesien . . . en ook niet wist of aldaar inwoonders waeren ofte niet, en eyndelijk dat se geen d’Gauas [de zgn^e. Kleine Chineezen] hadden kunnen krygen, dewelke op haare aannaderinge sig in het gebergte hadden gesalveert”. Redenen te over derhalve, om Vaandrig Beutler thans, 18 Aug., definitief te doen besluiten, langs de oude route verder Kaapwaarts te gaan.

Achtereenvolgens werden nu de Visch- of Groote Zout-, de Bösjesmans-, de Zondags-, de Swarte Kop-, de Gamtoos- en de Kromme Rivier weer overgetrokken, deze den 15^{en} September. Eenige dagen verder West, kreeg men opnieuw last van de „Franse” nachtmerrie, want „men verstond” van de Hottentot Captain Faitje „dat vijf van de scheepelingen van de verongelukte Franse schuyt haaren weg door het Houteniquas land en de overige hier door haaren weg na de Caab hadden voortgeset, hetwelk wy presumeeren te sullen sijn geschied om het land so wel binnen in als langs het strand te ontdekken.” — Nog éénmaal intusschen zou die „Franse”

---

1) Ongeveer te dezer plaatse in het Dagverhaal (p. 319) en ook te voren (p. 297) wordt gesproken over de „Duytschers” en de „Duytsche natie” en daarmede zeer duidelijk de „Hollanders” bedoeld. Het is niet waarschijnlijk dat de Duytsche landaard of afstamming van Vaandrig, Assistent en Landmeter — hun namen Beutler, Haupt en Wentzel klinken zeker niet Hollandsch, evenmin als hun voornamen — er de oorzaak van is; want ook Vaandrig Schrijver heeft het ondanks zijn goed-Hollandschen naam over de „Duijtsmans” p. 114). Het schijnt dat bij „landgangers” — zooals Assistent Haupt zichzelf en zijn makkers noemt (p. 326) — de uit de 17de eeuw zoo bekende betiteling der Nederlandsche natie als „Duytsche” (Nederduitsche), langer in gebruik is gebleven dan bij de zeelieden, want in geen hunner scheepsjournalen uit dezen tijd treft men die benaming meer aan; steeds wordt daar geschreven: „Hollandsch” of „Nederlandsch”.

geest hun verschijnen en wel in een brief, één dagmarsch vóór Swellendam, van den Landdrost aldaar, ontvangen. Hierbij toch werd aan Vaandrig Beutler namens den Gouverneur opgedragen „door den stuurman en landmeter nauwkeurig te laten besigtigen” een „seekere baay omtrent 30 mylen beoosten de Mosselbaay strekkende in 't Oude Niquasland ¹⁾), by onse inwoonderen genoemd . . . de Twee Valleyen ²⁾), ter oorsake dat twee swaare rivieren van 't gebergte en uyt het bosch in een ruym vlakke eerst twee valley uytmakende sig in zee uytgieten.” Het was des Gouverneurs „vaste praesumptie . . . dat dien Fransen Luytenant met sijn laatste sloep in die baay aan de wal is gebleeven” en ZHEG. wenschte nu te weten „wat daarvan sijn moge”. Nu — dat wenschte Vaandrig Beutler ten slotte zeker zelf ook, en daarom besloot hij het voorgeschreven onderzoek in persoon te leiden. Daar dit met een kleinen troep vlugger geschieden kon dan met de geheele karavaan, en hij de hoofdmacht niet doelloos een paar weken wiide ophouden, zond hij haar den volgenden dag onder het bevel van een sergeant Kaapwaarts door en keerde zelf „met het overig volk ten getalle van 25 copen . . ., de cours wederom oost stellende”, op sijn schreden terug.

In 7 dagen had hij die „seekere baay” ³⁾) bereikt, na den dag te voren sijn 2 wagens op „seekere plaats”, Keerom genaamd, te hebben achtergelaten, en verbleef hij nu 3 dagen aan het strand. Het onderzoek bracht hem echter niets anders als de overtuiging, dat „geen aankomen te dier plaatse voor schuyten of boot te vinden is”, daar het strand „doorgaans met klippen en swaare rotsen behebt” is en hierdoor „de rollingen der zee aldaar . . . seer hoog” gaan. Ook bleek onder het „uytgieten in zee” van de „twee swaare rivieren”, te moeten worden verstaan, dat „deselve . . . door eenige onder-

1) Outeniqua land.

2) Onder „Valley” — tegenwoordig „Vlei” — werd verstaan een meer met een in- en uitwaterende rivier.

3) Op de Eng. zeekaart 2084 is deze plek zeer goed te herkennen, dank zij Vaandrig Beutler's nauwkeurige beschrijving, waarin hij o.a. zegt dat de Valley „dewelke naast aan de Mosselbaay legt langwerpig en de andere rond” is. Op die kaart liggen nl. een „Lang Vlei” en een „Rond Vlei” dicht aan zee, ± 30' Oost v. d. M. B. De door den Gouv. opgegeven afstand van „omtrent 30 mylen” is dus te groot en had deze moeten sijn ongeveer 3 mijl. — Op Wentzel's kaart (zie Krt. 4 alhier) is de „Plaats van de Twee valleijen” aange-teekend; een bepaalde baai komt aldaar niet voor, evenmin als op zeekaart 2084. De baai iets meer om de Oost, waar de Keurboom Riv. in zee loopt, is de tegenwoordige Plettenberg Baai, aldus genoemd naar Bar. v. Plettenberg, in het laatst der 18^e eeuw „Gouverneur van Cabo de Goede Hoop”.

aardsche canaalen communicatie met de daarby leggende zee hebben"; dus wel iets anders! — Met dit afdoende hoewel negatieve resultaat, werd nu de terugweg aanvaard. 10 Dagen later passeerde men Swellendam en arriveerde ten leste 6 November „in het Casteel de Goede Hoop alle in redelijke gezondheid, . . . voor de verdere . . . op sulk een lange en gevaarlyke reyse beweesene weldaden . . . den Almagtigen hertgrondig" dank brengende.

Ruim 8 maanden had de tocht geduurd, vele moeielijkheden waren te overwinnen geweest en het strekt den aanvoerder zeker tot groote eer en stelt zijn beleid in helder daglicht, dat niet alleen allen behouden „huis toe" waren gebracht, maar dat ook zeer veel wetenswaardigs betreffende de doorgetrokken landen en de daarin wonende volkstammen, was verzameld. Verder dan ooit te voren was men Oostwaarts opgerukt, zij het dan door invloed van het „Franse" spook, niet zoo diep het binnenland in als men aanvankelijk gemeend had te zullen doen; voor het eerst waren daarbij die landstreken behoorlijk in kaart gebracht en was hiermede den nakomers groote dienst bewezen. Over deze kaart hierachter nader ¹⁾).

In het korte overzicht hierboven gegeven, van deze reizen langs de kust van Zuid-Afrika, zoo te water als te land ¹⁾, viel uiteraard hier en daar wel eens een aanmerking te maken op de wijze van uitvoering van eenig onderdeel der gegeven opdracht. Wanneer zou dit bij zulke gelegenheden niët het geval zijn? En dan — er is veel tot verontschuldiging aan te voeren.

Het is een barre open kust, waar zij langs voeren. Tot aan het Zuidpool-land strekt de zee zich hier uit, en hoezeer de invloed daarvan merkbaar is, wordt wel bewezen door het feit dat op 17 mijl bezuiden Kaap Agulhas, op slechts 36° Z.Br., nog talrijke ijsbergen gezien zijn ²⁾). Geen wonder dan ook, dat het klimaat daar ruw en onbetrouwbaar, de zee onstuimig en de winden hard en veranderlijk zijn. Eén voorbeeld uit velen: dd. 12 Febr. 1715 leest men in het Journaal van de „Postlooper": „Na de middag de wint N.O.t, topzeijls coelte . . . Int laast van de platvoet[-wacht], de wint Z.Z.W.† een vliegende storm met donder en weerligt met harden reegen, zoo dat wij geen hand zeijl konde voeren. Staande den hemel in een ligte vlam, zoo dat het wel na de staart van een orkaan geleck." — Dus in nauwelijks 6 uur, van een frissche bries uit den eenen hoek, tot een orkaan uit de tegen-

1) Zie bij Cartographie sub 2.

2) Zie o.a. Eng. zeekrt. 2095.

overgestelde richting, en geen barometer om de nadering van dat noodweer aan te kondigen; en dan in den Zuidelijken zomer! Dus hoe kan het daar 's winters spoken!

Zóó troffen zij het herhaaldelijk: stormweer met hooge aanschietende zeeën buiten, zware branding op de kust, en daar binnen soms vijandige houding van inboorlingen — en dát met die slecht bezeilde en uitgeruste kleine scheepjes van toenmaals!

Tòch hielden zij vol, „they carried on”, zooals de Engelschen het ook zoo goed uitdrukken, en men kan dan ook niet anders als oprechte hulde brengen aan die stoere eenvoudige mannen, die dikwijls met gevaar van hun leven, naar beste weten en krachten, de hun gegeven opdracht volvoerden. Hun namen zijn voor het meerendeel onbekend of vergeten, het waren dan ook maar de „kleine luyden” van de „grootte Compagnie”, doch wel is tenminste het resultaat van hun werken behouden gebleven en de wetenschap op verschillend gebied ten goede gekomen. In hoe sobere bewoordingen, nu eens naïf, dan weer vol humor, wordt in die Journalen weergegeven wat zij aan ontbering hebben doorgemaakt, aan ervaring hebben opgedaan! — Moge dat, hun ter eere, bij de lezing blijken.
